

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut komunikačních studií a žurnalistiky

Bakalářská práce

2016

Jan Parolek

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut komunikačních studií a žurnalistiky, katedra žurnalistiky

Jan Parolek

Oficiální satira jako obraz doby

—

Dikobraz v letech 1968 - 1970

Bakalářská práce

Praha 2016

Autor práce: **Jan Parolek**

Vedoucí práce: **Mgr. Jaroslav Slanec**

Rok obhajoby: 2016

Bibliografický záznam

PAROLEK, Jan. Oficiální satira jako obraz doby – Dikobraz v letech 1968 - 1970. Praha, 2016. 34 s. Bakalářská práce (Bc.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut komunikačních studií a žurnalistiky. Katedra žurnalistiky. Vedoucí bakalářské práce Mgr. Jaroslav Slanec.

Abstrakt

Tato práce se zabývá proměnami stylu a obsahu časopisu Dikobraz v letech 1968 až 1970. Časopis Dikobraz byl založen roku 1945 jako nezávislý satirický týdeník, velmi rychle se ale stal nástrojem politického boje KSČ. Jeho obsah plnil propagandistickou funkci. S postupnou liberalizací režimu se rozšiřoval i možný okruh témat Dikobrazu a ten se začal věnovat i opatrné domácí kritice. Tento trend vyvrcholil během tzv. Pražského jara v roce 1968. Dikobraz začal plnit svou nominální funkci satirického týdeníku a kritizovat komunistický režim, jeho zkorumpované představitele, ekonomické problémy, ale i satirizovat nedostatky a zvláštnosti demokratizačního procesu. S eskalací vnitropolitické i mezinárodní situace se začal vyjadřovat k cílům a budoucnosti reformního procesu a hájit nezávislost médií v Československu. Po invazi vojsk Varšavské smlouvy se Dikobraz až do jara roku 1969 snažil hájit dědictví Pražského jara a povzbuzovat občany k odvaze a zásadovosti. Tak jako celá společnost byl ale nucen postupně vyklízet pozice až do nástupu Gustáva Husáka do vedení KSČ. Ten znamenal definitivní konec Pražského jara. Na přelomu let 1969 a 1970 se Dikobraz stal opět poslušným a neškodným plátkem, zaplněným z větší části plytkým a neadresným humorem.

Abstract

This work concerns the changes in contents and style of the Dikobraz magazine between the years 1968 and 1970. The Dikobraz magazine was founded in 1945 as an independent weekly magazine, but it quickly turned into a tool of a political struggle of the communist party. The function of its content was propagandistic. With the gradual liberalisation of the regime the scope of possible topics widened and Dikobraz also started to pursue careful domestic critique. This trend peaked during the so called Prague spring in the year 1968. Dikobraz started to fulfill its role as a satirical weekly and to criticise the communist regime, its corrupt **representatives, economic problems, but it would also satirise the shortcomings and peculiarities of the democratization process. With the escalation of the internal and also international situation, it started to address the goals and the future of the reform process and to defend the independence of the media in Czechoslovakia. After the warsaw pact troops' invasion it tried, until the spring of 1969, to defend the heritage of the Prague spring and to encourage bravery and integrity of the citizens. As the whole society, though, it was forced to gradually abandon its positions until the ascent of Gustáv Husák to the lead of KSČ. That meant a definitive end of the Prague spring. Between 1969 and 1970, Dikobraz once again became a well-behaved, harmless magazine, filled mostly with bland and unspecific humor.**

Klíčová slova

satira, Dikobraz, 1968, karikatura, pražské, jaro, normalizace

Keywords

satire, Dikobraz, 1968, caricature, prague, spring, normalisation

Rozsah práce: 62329 znaků

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 13. 5. 2015

Jan Parolek

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu práce Mgr. Slancovi za trpělivé vedení práce, rady a pomoc.

Institut komunikačních studií a žurnalistiky FSV UK
Teze BAKALÁŘSKÉ diplomové práce

TUTO ČÁST VYPLŇUJE STUDENT/KA:

Příjmení a jméno diplomantky/diplomanta:

Jan Parolek

Razítko podatelny:

Imatrikulační ročník diplomantky/diplomanta:

2012/2013

E-mail diplomantky/diplomanta:

65739238@fsv.cuni.cz

Studijní obor/forma studia:

Žurnalistika/prezenční

Předpokládaný název práce v češtině:

Oficiální satira jako obraz doby - Dikobraz v letech 1968 - 1970

Předpokládaný název práce v angličtině:

Official satire as a reflection of the times – Dikobraz magazine 1968-1970

Předpokládaný termín dokončení:

LS 2015/2016

Základní charakteristika tématu a předpokládaný cíl práce (max. 1000 znaků):

Popis a analýza proměn obsahu (především grafické satiry) v časopise Dikobraz v období krátce před začátkem Pražského jara do začátku normalizace. Cílem práce je popsat rychlou proměnu poslušného média v ostrou satiru a jeho proměnu zpět jakožto obraz procesů v tehdejší společnosti.

Předpokládaná struktura práce (rozdělení do jednotlivých kapitol a podkapitol se stručnou charakteristikou jejich obsahu):

1. Úvod – stručné shrnutí tématu a cíle práce
2. Historické okolnosti – popis společenských procesů, pobíhajících v době, kterou se práce zabývá, s důrazem na média
  - 2.1 Šedesátá léta v Československu
  - 2.2 Pražské jaro
  - 2.3 Normalizace
3. Dikobraz – oficiální satira – popis historie, stylu a obsahu týdeníku Dikobraz
  - 3.1 Stručná historie
  - 3.2 Ročník 1968
  - 3.3 Ročník 1969

<p>3.4 Ročník 1970</p> <p>4. Komparativní analýza – zhodnocení vývoje týdeníku Dikobraz, výklad dobových paralel ve společenském dění</p> <p>4.1 Ročník 1968</p> <p>4.2 Ročník 1969</p> <p>4.3 Ročník 1970</p> <p>4.4 Shrnutí a souvislosti</p> <p>5. Závěr – shrnutí poznatků, ke kterým jsem ve své práci došel</p>
<p>Vymezení zpracovávaného materiálu (např. konkrétní titul periodika a období jeho analýzy):</p> <p>Dikobraz, ročníky 1968, 1969, 1970</p>
<p>Postup (technika) při zpracování materiálu:</p> <p>Komparativní analýza vývoje témat a stylu.</p>
<p>Základní literatura (nejméně 5 nejdůležitějších titulů k <u>tématu a způsobu jeho zpracování</u>; u všech titulů je nutné uvést stručnou anotaci na 2-5 řádků):</p> <ul style="list-style-type: none"> -Dikobraz, ročníky 1968, 1969, 1970 -HOPPE, Jiří. Pražské jaro v médiích: výběr z dobové publicistiky. 1. vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004. 441 s., ISBN 80-7285-039-3. -KLIVAR, Miroslav. Karikatura bojující: antologie současné politické karikatury a kresby 1945-1962. 1. vyd. Praha: Nakladatelství československých výtvarných umělců, 1963, 179 s. -PERNES, Jiří. Dějiny Československa očima Dikobrazu 1945-1990. 1. vyd. Brno: Barrister & Principal - studio, 2003, 230 s. ISBN 8085947897. -KONČELÍK, Jakub, Pavel VEČEŘA a Petr ORSÁG. Dějiny českých médií 20. století. Vyd. 1. Praha: Portál, 2010, 310, xxxii s. příl. ISBN 9788073676988. -Tesilová kavalérie: popkulturní obrazy normalizace. Vyd. 1. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2010, 253 s. Scholares, sv. 24. ISBN 9788087053447. -TRAMPOTA, Tomáš a Martina VOJTĚCHOVSKÁ. Metody výzkumu médií. Vyd. 1. Praha: Portál, 2010, 293 s. ISBN 9788073676834.
<p>Diplomové práce k tématu (seznam bakalářských, magisterských a doktorských prací, které byly k tématu obhájeny na UK, případně dalších oborově blízkých fakultách či vysokých školách za posledních pět let)</p>
<p>Datum / Podpis studenta/ky</p> <p>.....</p>

<p>TUTO ČÁST VYPLŇUJE PEDAGOG/PEDAGOŽKA:</p>
<p>Doporučení k tématu, struktuře a technice zpracování materiálu:</p>
<p>Případné doporučení dalších titulů literatury předepsané ke zpracování tématu:</p>

Potvrzují, že výše uvedené teze jsem s jejich autorem/kou konzultoval(a) a že téma odpovídá mému oborovému zaměření a oblasti odborné práce, kterou na FSV UK vykonávám.

Souhlasím s tím, že budu vedoucí(m) této práce.

Příjmení a jméno pedagožky/pedagoga

.....
Datum / Podpis pedagožky/pedagoga

TEZE JE NUTNO ODEVZDAT VYTIŠTĚNÉ, PODEPSANÉ A VE DVOU VYHOTOVENÍCH DO TERMÍNU UVEDENÉHO V HARMONOGRAMU PŘÍSLUŠNÉHO AKADEMICKÉHO ROKU, A TO PROSTŘEDNICTVÍM PODATELNY FSV UK. PŘIJATÉ TEZE JE NUTNÉ SI VYZVEDNOUT V SEKRETARIÁTU PŘÍSLUŠNÉ KATEDRY A NECHAT VEVÁZAT DO OBOU VÝTISKU DIPLOMOVÉ PRÁCE.

TEZE SCHVALUJE NA IKSŽ VEDOUcí PŘÍSLUŠNÉ KATEDRY.

Obsah

BIBLIOGRAFICKÝ ZÁZNAM.....	5
BIBLIOGRAFICKÝ ZÁZNAM.....	5
PROHLÁŠENÍ.....	7
PROHLÁŠENÍ.....	7
ÚVOD	3
1. HISTORIE.....	5
2. ČASOPIS DIKOBRAZ.....	6
3.2 ROČNÍK 1968.....	7
3.2.1 <i>Předreformní etapa</i>	7
3.2.2 <i>Reformní etapa</i>	8
3.2.3 <i>Raně normalizační etapa</i>	9
3.2.4 <i>Zpracování významných dat a událostí v roce 1968</i>	10
3.3 ROČNÍK 1969.....	19
3.3.1 <i>Dubčekovská normalizace</i>	19
3.3.2 <i>Husáková normalizace</i>	19
3.3.3 <i>Zpracování významných dat a událostí v roce 1969</i>	20
3.4 ROČNÍK 1970.....	24
3.3.3 <i>Zpracování významných dat a událostí v roce 1970</i>	25
3. KARIKATURISTÉ.....	29
4. ZÁVĚR.....	32
SUMMARY.....	33
SUMMARY.....	33
POUŽITÁ LITERATURA.....	35
POUŽITÁ LITERATURA.....	35

Úvod

Časopis *Dikobraz* vycházel od roku 1945 do roku 1990. Po čtyřicet pět let byl výrazným (a po většinu své existence jediným) českým satirickým periodikem. Do jeho obsahu se promítly všechny důležité historické události poválečného dvacátého století v Československu. Jelikož celou svou existenci byl více či méně propojen s komunistickými mocenskými orgány, styl jeho obsahu slouží jako mimořádně zajímavý ukazatel poměrů v zemi a společnosti.

Tato práce si klade za cíl zmapovat vývoj a proměny časopisu *Dikobraz* v jednom z nejbouřlivějších období dvacátého století v Československu – od začátku roku 1968 do roku 1970. Celá země tehdy prožila mimořádně rychlou proměnu od totalitního režimu k demokratizujícímu se státu a pak zpět k totalitě.

Období svobody bylo mimořádně krátké, ale jeho kulturní plody jsou dodnes vysoce ceněny. Naproti tomu období nesvobody, které následovalo, se stalo symbolem úpadku všech odvětví lidské činnosti v Československu a handicapem, s nímž se naše společnost dosud plně nevyrovnala.

Ve své práci odpovím na následující výzkumnou otázku:

-jak se na obsahu a stylu týdeníku *Dikobraz* projevovaly společenské a politické změny let 1968 až 1970?

Zvláštní zřetel přitom budu klást na karikaturu, a na několik vybraných karikaturistů, ve zkoumané době v *Dikobrazu* publikujících.

Nejprve stručně shrnu historii *Dikobrazu* a doby, v níž ho budu sledovat. Dále se budu věnovat detailnějším popisům jednotlivých ročníků se zřetelem na významná data a události. Nakonec shrnu, jak se vývoj, viditelný v samotném periodiku, projevoval na několika vybraných karikaturistech, kteří v něm ve zkoumaném období publikovali. Na konec práce shrnu své závěry.

1. Historie

Po druhé světové válce nedošlo k obnově uspořádání první republiky, ale ke snaze o vytvoření nového modelu státu, tzv. lidové demokracie, která se vymezovala proti údajně přežitě buržoazní demokracii první republiky. Tato lidová demokracie se vyznačovala celkově levicovým zaměřením obecného politického a společenského diskurzu, snahou o relativně vysokou organizaci společnosti a čím dál tím silnější orientací na Sovětský svaz jako hlavního garanta bezpečnosti a pól pro domácí politický kompas.

Oproti první republice bylo poměrně drasticky omezeno soukromé vlastnictví různých odvětví průmyslu, mezi jiným i médií. Deklarovaně za účelem racionalizace a co nejlepší služby lidu byli novináři sdruženi v centrální organizaci, mimo kterou nebylo možné žurnalistickou profesi vykonávat¹.

Během této tzv. třetí republiky se poměrně rychle vyhroutil celospolečenský spor mezi komunisty a nekomunisty. Toto dělení bylo patrné i v médiích². Dikobraz začal vycházet v roce 1945 jako jediný satirický týdeník v zemi. Deklaroval se jako nadstranický, nicméně vycházel v nakladatelství práce, které bylo ovládáno komunistickou stranou³. Tato stranickost poměrně rychle začala vycházet najevo v antiamerické satíře⁴, odmítání Marshallova plánu⁵ i vítání komunistického převratu v únoru 1948⁶.

Odpovědnost médií za vedení společnosti správným směrem byla po komunistickém převratu ještě více akcentována⁷. Média fungovala jako tlumočníci schválené oficiální pravdy, kterou měli občané přijímat a řídit se podle ní⁸. Dikobraz, jakožto jediné satirické periodikum byl velmi populární a poptávka po něm převyšovala nabídku⁹.

---

1 BEDNAŘÍK, Petr, Jan JIRÁK a Barbara KÖPPLOVÁ. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2011. Žurnalistika a komunikace. 228-229

2 Ibid. 239-240

3 PERNES, Jiří. *Dějiny Československa očima Dikobrazu 1945-1990*. Brno: Barrister & Principal - studio, 2003. Poznávání komunistické minulosti. 10

4 Ibid. 27

5 Ibid. 38

6 Ibid. 45

7 BEDNAŘÍK, Petr, Jan JIRÁK a Barbara KÖPPLOVÁ. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2011. Žurnalistika a komunikace. 253

8 HOPPE, Jiří. *Pražské jaro v médiích: výběr z dobové publicistiky*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004. Prameny k dějinám československé krize 1967-1970. 8-9

9 BEDNAŘÍK, Petr, Jan JIRÁK a Barbara KÖPPLOVÁ. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2011. Žurnalistika a komunikace. 260

Satira tehdy nicméně nefungovala jako nestranný arbitr, naopak, jejím posláním bylo být stranická a sledovat konkrétní cíle v transformaci společnosti¹⁰.

Od druhé poloviny padesátých let začaly v Československu pozvolné pokusy o liberalizaci kulturních poměrů, ke které se v šedesátých letech pod dojmem katastrofálních výsledků stalinistického plánování přidala potřeba ekonomické reformy¹¹. Už v padesátých letech Dikobraz v rámci uvolňování opatrně kritizoval nedostatečné plnění nových stranických směrnic a reforem¹². Postupně začalo přibývat zahraničních témat¹³. případná hospodářská kritika byla však kladena na vrub spíše nedostatkům individuálních pracovníků, než neefektivitě celého systému¹⁴.

V roce 1968 došlo po lednovém plénu KSČ ke jmenování zástupce reformního proudu Alexandra Dubčeka do čela strany. Začala tak shora spuštěná reforma, kterou ovšem občané, dychtivě očekávající uvolnění, velmi rychle vzali do vlastních rukou. V březnu byla zrušena předběžná cenzura. V dubnu byl schválen Akční program KSČ¹⁵, ten už ale v podstatě zaostával za požadavky občanů. Docházelo k zakládání zárodků nekomunistických politických subjektů, veřejnému probírání zločinů padesátých let a všeobecnému rozvoji svobodné společnosti.

Tento vývoj byl zastaven invazí vojsk ostatních států Varšavské smlouvy. Československé reformní vedení podepsalo Moskevský protokol, který je zavazoval k potlačení předchozích reforem. Během dvou let byla společnost tzv. „normalizována“ a na dalších dvacet let se vrátil neostalinismus. Média sehrála ve vytvoření této nové reality důležitou roli¹⁶. Byla obnovena pouze následná cenzura, ale obava z případných budoucích potíží se postarala o důkladnou autocenzuru¹⁷.

2. časopis Dikobraz

V této části práce nejprve shrnu historii časopisu Dikobraz před rokem 1968 a následně se v jednotlivých kapitolách budu odděleně věnovat ročníkům 1968, 1969 a 1970. Na

10 KLIVAR, Miroslav. *Karikatura bojující: antologie současné politické karikatury a kresby 1945-1962*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství československých výtvarných umělců, 1963. 9

11 BEDNAŘÍK, Petr, Jan JIRÁK a Barbara KÖPPLOVÁ. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2011. Žurnalistika a komunikace. 285

12 PERNES, Jiří. *Dějiny Československa očima Dikobrazu 1945-1990*. Brno: Barrister & Principal - studio, 2003. Poznávání komunistické minulosti. 96

13 Ibid. 113

14 Ibid. 118

15 BEDNAŘÍK, Petr, Jan JIRÁK a Barbara KÖPPLOVÁ. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2011. Žurnalistika a komunikace. 286

16 Ibid. 327

17 Ibid. 337

počátku každé kapitoly shrnu vývoj, kterým časopis v daném roce prošel a následně se budu věnovat tomu, jak se do jeho obsahu promítly soudobé události a významná historická data (např. výročí tzv. Vítězného února).

Budu sledovat změny v podobě obálky časopisu, tematizaci antagonismu mezi komunistickým a kapitalistickým blokem, existenci a druh satiry a ekonomické a společenské kritiky.

3.2 ročník 1968

Během roku 1968 probíhají nejnáhlejší a nejvýraznější změny stylu časopisu. Lze pozorovat tři etapy: předreformní, která trvá zhruba do první poloviny března, reformní, která trvá do invaze vojsk Varšavské smlouvy na konci srpna, a následně raně normalizační, od srpna až do konce roku.

3.2.1 Předreformní etapa

Již v předreformní etapě se vedle neškodného humoru objevuje jakási kritika či satira, jde však přinejlepším o satiru tzv. komunální, tedy takovou, která nemíří na podstatu systému, ale pouze na jeho nižší kádry. Je kritizována byrokracie a svévole lokálních úřadů, administrativní zmatky, případně ekonomické problémy. Klasickým tématem jsou výpadky v zásobování, špatná funkce služeb, šizení zákazníků a krádeže materiálu. Oblíbeným terčem této „satiry“ jsou řemeslníci, pohádkově zbohatlí z melouchů.

Dalšími vděčnými tématy jsou různé nepojmenované přetrvávající burožoašní nešvary. Revoluční étos padesátých let je zcela pryč, v obsahu se běžně objevují „starosvětské“ jazykové i sociální prvky. Socialistický systém je daností a neměnnou realitou, jíž malý český člověk prochází se stejným cynismem, jako všemi předchozími společenskými uspořádáními a není tak již brán s takovou smrtelnou vážností jako ještě před několika lety. Tento posun samozřejmě není explicitně tematizován, je pouze implicitně přítomen. Zajímavostí je například poměrně častá přítomnost katolických motivů v psaném i kresleném humoru a přítomnost vesnických velebníčků v kreslených vtipcích. Nejde přitom nutně o antiklerikální humor, spíše je patrná dosud široká znalost základních katolických reálií mezi čtenářstvem i autory obsahu časopisu.

Podobně tak satirizace doby a mravů není vedena ze socialistických, ale spíše typicky maloburžoazních pozic. Oproti prudérnosti počátků komunistického režimu je stále častěji tematizována erotika a sexuální revoluce, byť občas bizarní formou. Objevují se rovněž zmínky o hippies, spíše blahosklonné, než nepřátelské. Relativně častým tématem je rovněž prostituce mladých Čechoslovaček za účelem získání valut, nebo západního zboží. Tento fenomén je v lehce moralizujícím kontextu tematizován, ale v podstatě není explicitně odsuzován.

Prominentní místo na první straně má také kritika Západu, především USA, a války ve Vietnamu. Tato satira je obvykle přetiskovaná z britských či západoněmeckých periodik, a vyznačuje se překvapující neimaginativností a schématicností. Bohatá domácí propagandistická ikonografie nepřátel míru a socialismu, známá z padesátých let, se již nevyskytuje.

Pokud se náhodou objeví kritika politického rázu, je zašifrovaná a ukrytá mezi neškodnou legrací, případně do zdánlivě prorežimních textů. Ke konci tohoto období se na posledních stranách Dikobrazu objevuje opatrná politická satira a první zmínky o reformním procesu.

Rubrikou, sdružující společenskou či ekonomickou satiru je Dikobrazovka. Tato rubrika po začátku pražského jara ztratí v kontextu svobodnějšího obsahu svou výjimečnost a mizí.

3.2.2 Reformní etapa

Radikální proměna stylu časopisu přichází mezi 7. a 14. březnem. Je patrný konec autocenzury a strachu, byť oficiální cenzura je de iure zrušena až v červnu. Objevují se úvodníky redakce, které často poměrně explicitně formulují stanovisko časopisu k aktuálním otázkám.

Objevuje se již plná kritika častých zlovůlí režimu a zločinů padesátých let. Pochopitelně ani jednou není zmíněna jakákoliv alternativa ke komunistickému režimu, pouze touha po jeho důkladné reformně, lze ale říci, že tento přístup je zcela v souladu s tehdejší celospolečenským diskurzem.

Prakticky okamžitě s kritikou režimu nicméně přichází i satirizace samotného obrodného procesu. Karikována jsou prázdná prohlášení stranických funkcionářů, stylem vyobrazení připomínajících břichaté kapitalisty z dřívějších aktivistických karikatur, svérázné lidové výklady demokratizačního procesu, bratrovražedné intriky ve straně, hluboce

zakořeněné totalitní instinkty, snaha funkcionářů udržet se za každou cenu u moci, či se alespoň vyhnout odpovědnosti za minulé chyby či zločiny, i obtížná reformovatelnost kulhající ekonomiky socialistického typu. Často velmi ostrá kritika těchto jevů u některých autorů zcela vytlačuje dřívější „bezpečná“ témata, jiní nadále zůstávají věrni svému dosavadnímu stylu a aktuální dění nekomentují.

Velmi vděčným tématem jsou machinace a následný útěk generála Šejny.

Znovuobnovení především Junáka, ale také snahy o obnovu Sokola a dalších mládežnických spolků, v podstatě konkurenčních oficiálnímu pionýru, jsou reflektovány v několika kreslených vtipech. Skauti, případně ostatní, tam jsou buď vyobrazeni jako přirozená součást davu, nebo jako kamarádi a kolegové, maximálně přátelští konkurenti, pionýrů. Opětovný zákaz Junáka v září 1970 již nijak reflektován není.

V létě 1968 se pak Dikobraz začíná strefovat do konservativních proudů ve straně, např. do Aloise Indry či Vasilu Biřaka, posléze i do ostatních států východního bloku. Dikobraz ironizuje jejich obavy a senzační hoaxy o kontrarevoluci v ČSSR. V pozdějších letech týdně narůstá pocit podrážděnosti vůči stále nepřátelštějšímu postoji spolkových států komunistického bloku a jakási uraženost, že nejsou schopny uznat bytostnou socialističnost obrodného dění v Československu.

3.2.3 Raně normalizační etapa

První čísla Dikobrazu po invazi států varšavské smlouvy se vyznačují poněkud patetickým a vzdorně optimistickým tónem úvodních sloupků. Obsah příspěvatelů buď více či méně rozhořčeně reaguje na invazi, nebo naopak zůstává nadčasový a svým způsobem únikový.

Většina posrpnových čísel Dikobrazu pokračuje reformním stylem v kritice dění v zemi. Zmínky o invazi se postupně ztrácejí a jsou konány jisté ústupky a „úlitby bohům,“ celkový styl je však stále velmi ostrý a aktuální. Podobně tak, jako bylo ironizováno Pražské jaro, je nyní ironizována normalizace, plíživý návrat totalitních praktik, deklarované zachovávání výdobytků pražského jara i zneužívání těžko definovatelné „normalizace“ ke specifickým cílům. Defétistická rétorika představitelů země a oficiálních médií je rovněž terčem posměchu. Vděčným tématem posměchu a stížností za šíření pomluv a nepravd je východoněmecká sověty řízená rádiová vysílačka „Vltava“ a tiskovina

„Zprávy,“ rozšiřované okupačními silami. S postupným utužováním nového režimu se humor v Dikobrazu stávají stále hořčejším a černějším.

Významným tématem podzimních čísel Dikobrazu je připravovaná federalizace republiky. Satirizovány jsou politické hádky mezi Čechy a Slováky.

3.2.4 Zpracování významných dat a událostí v roce 1968

V této podkapitole se budu věnovat zkoumání toho, jak Dikobraz v tomto ročníku reagoval na aktuální události. Mezi ty patří jak výjimečné momenty, jako odvolání Antonína Novotného či invaze vojsk Varšavské smlouvy, tak významná výročí či státní svátky, jako 1. máj, nebo „Vítězný únor.“

Lednové plénum a „obrodný proces“

Lednové plénum KSČ probíhalo ve dnech 3. až 5. ledna roku 1968.

První příspěvek v Dikobrazu, který se dá považovat za reakci na něj a na závěry, během něj přijaté, se objevuje na obálce 2. čísla, které vyšlo 11. ledna. Celá obálka se skládá z několika kreslených vtipů a komiksu od Vladimíra Renčina. Jeden z funkcionářů na tribuně na něm umravňuje dav: „Nejásajte a netleskejte tolik! Nechte soudruha řečníka také promluvit!“ Jestli je tento vtip skutečně reakcí na necelý týden předtím skončené plénum, není jisté.

První určitě „polednový“ materiál se objevuje 1. února v 5. čísle. Už jeho obálka, na níž jsou manifestační transparenty použity k odklizení mimořádné sněhové nadílky jara 1968 (nakresleno Vlastou Zábranským), nese mírný politický význam. Dále se objevují dva vtipy od Renčina, z nichž jeden kritizuje nedostatek bytů a druhý možná naznačuje potenciál reforem Pražského jara, byť jsou oktrojovány z pozice moci. Režisér křičí na komparsisty, zřejmě se vymykající kontrole při natáčení středověké bitvy: „Scénář! Držte se scénáře!“ Reakce na dlouho očekávaný začátek změn může být i vtip od Pavla Kantorka na poslední straně, na němž myš, schovaná v díře kterou lze vidět obří drápy venku číhající kočky, netrpělivě přešlapuje z packy na packu a stěžuje si: „K sakru, ať už ta kočka odejde, já musím...“ Jednoznačným odkazem na začínající Pražské jaro je vtip Vladimíra Jiráňka, rovněž na poslední straně. Vyděšená matka se chytá za hlavu nad něčím, co její dcerka právě pronesla, ale tatínek ji chlácholí: „Klid, to už se dneska může říkat...“

V následujících číslech míra kritiky a autentické satiry mírně narůstá až do průlomu v prvních dvou březnových číslech.

Vítězný únor

Osmé číslo Dikobrazu v roce 1968 vyšlo 22. února.

Obálka od Josefa Brožka satirizuje nezájem občanů o slavnosti a ceremoniály komunistického establishmentu a zároveň zoufalou potřebu nové bytové výstavby.

Vzhledem k významnému výročí je celá první strana věnována vzpomínkám na Únor, a to nejen ve formě vyprávění Ivana Osvalda o tom, jak k němu sám svou troškou přispěl, ale také v podobě kreslených vtipů (či spíše ilustrovaných propagandistických hesel), které v Dikobrazu vycházely za Gottwaldova prezidentství. Za povšimnutí stojí vtip Evžena Seyčka z r. 1953, v němž redaktoři, pomáhající na stavbě zteplému socialistickému dělníkovi namísto cihel podávají pouze oběžníky. Těžko říci, jde-li o intelektuálskou sebekritiku, nebo o odvážnou satiru špatně fungujícího socialistického hospodářství. Je nicméně zajímavé porovnat tehdejší Seyčkův styl i téma s jeho tvorbou v roce 1968. Seyček tvoří relativně málo samostatných vtip, jako je ten z roku 1953, ale často ilustruje více či méně kritické texty, které se v Dikobrazu objevují. Jeho styl se stává velmi čistým, geometrickým a symbolickým.

Již na druhé straně se objevuje kritika špatně fungujícího hospodářství a absurdních požadavků komunistického řízení od karikaturisty Josefa Molina. Od poloviny sešitu podobné kritiky přibývá i od dalších autorů.

Celkem lze říci, že až na úlitbu v podobě první stránky se toto číslo nijak nevymyká trendům zvolna začínajícího Pražského jara. Navíc lze říci, že v kontextu nepopiratelného komunistického étosu Pražského jara oslava Února ani za úlitbu nemusí být považována.

MDŽ

Mezinárodnímu dni žen bylo v roce 1968 věnováno 10. číslo časopisu, které vyšlo 7. března.

Obálka od Jaroslava Popa je tematická a politicky nekonfliktní.

Na první straně lze dosud nalézt přetištěnou humoristickou produkci, která je ovšem, s výjimkou jednoho vágně pacifistického vtipu, apolitická. Naproti tomu se již na první

straně objevuje ekonomická satira Jaroslava Brožka, v níž se nedostatek bytů řeší vojenskou bitvou mezi potenciálními nájemníky.

Na několika dalších stranách pokračují tématické vtipy k MDŽ. Některé, např. od Jaroslava Popa a Dušana Motyčky (nejen v rubrice Dikobrazovka), se týkají ekonomických nespravedlností a ústrků, kterým musí ženy v proklamovaně feministickém socialistickém Československu čelit. Jiné, např. ty od Aleny Dostálové, se věnují spíše stereotypním „ženským tématům“ a rozvernému humoru z běžných lidských situací.

V druhé polovině čísla se opět objevuje kritický humor. jde o povídku Eduarda Littmana „Hrajte, hrajte dál...“ i o kreslené vtipy od Vyčítala, Jiráňka, Bapeho, a především Vladimíra Hlavína. Hlavín a Jiránek již v tomto čísle, v němž i kritika samotného režimu je spíše čímsi vzácným již ironizují samotné pražské jaro. „Jan Žižka z Trocnova, Karel Havlíček Borovský a já. Nemáme zrovna bohaté dějiny na statečné jedince...“ bilancuje človíček v Jiráňkově vtipu. „Pryč se strachem,“ stojí na transparentu, který nese podobná postavička v Hlavínově vtipu, zatímco, skrývající svou tvář, kamsi prchá. Ve vedlejším rámečku vysvětluje blahobytný funkcionář mladému muži: „Demokratizace, přímá kritika... a to všechno je velmi hezké. Ale pochopte, že se kvůli vám nenechám zavřít.“

Zrušení cenzury

Předběžná cenzura byla v Československu zrušena 4. března. Na obsahu časopisu Dikobraz, který jakožto týdeník mohl na aktuální události reagovat poměrně citlivě, se tento krok projevil takřka okamžitě. Již první číslo po zrušení cenzury, 10. číslo, rozebírané výše, bylo znatelně odlišné od předchozích čísel tohoto ročníku. Definitivní zlom přišel s 11. číslem, které vyšlo 14. března.

Je výrazné již obálkou, která velmi přímočaře kritizuje politický establishment. Je na ní vyobrazená kanastová karta krále s letopočty 1967 a 1968 u každé hlavy. Starší král rozkazuje: „Setřít! Vyloučit! Vyhodit!“, zatímco mladší (avšak totožný) se pobouřeně ptá: „Kdo to tenkrát nařídil ta administrativní opatření?“

Na vrchu první strany je přetištěna jugoslávská karikatura prezidenta USA Lyndona Johnsona, jak jako kovboj loví do lasa v podobě vojenské helmy brance do Vietnamu, zbytek čísla je však věnován obsahu kritickému k domácím poměrům. Jde dosud spíš o ekonomická témata, či o poněkud zastřenou kritiku, poslední strana je však již věnována téměř celá kritice naprosto nezastřené.

Haďák satirizuje pokrytectví komunistického režimu v oblasti svobody tisku i samotné demokratizace. Tajný policista Bretschneider v druhém Haďákově vtipu v tomto čísle ujišťuje občana: „O té demokratizaci jsem mluvil už dávno před lednovým plénem s panem hejtmanem.“

Podobného ducha je jeden z příspěvků Jaroslava Brožka. Vysoký funkcionář v něm na schůzi rozkazuje: „A nyní vás důrazně žádám o odsouhlasení bodu číslo dvě – nařízení vedení o provádění okamžité demokratizace!“

Ironizace Pražského jara v dalších číslech i spolu s kritikou komunistických zločinů a chyb pokračuje se stále větší intenzitou.

Šejna

O nekalých obchodech generála Šejny a okolnostech jeho útěku na Západ informovala média okamžitě po zrušení předběžné cenzury. V Dikobrazu se první vtíp na téma této kauzy, která stála funkci prezidenta Antonína Novotného, objevuje v šestnáctistránkovém 13. „aprílovém“ čísle, které vychází 28.března. Prezident Johnson v něm označuje, že se vláda USA Šejnu rozhodla „vydat... knižně.“

Generál Šejna je v Dikobrazu ještě několikrát tématem vtípů, nicméně rychlý vývoj poměrů během Pražského jara zabrání tomu, aby se z této nepochybně významné aféry stalo pro časopis dlouhodobější téma.

Rehabilitace

Rehabilitace je tematizována už ve 12. čísle, které vychází 21.března, a to přímo na obálce od Jaroslava Maláka. „To je mi pěkný vděk!“ obrací oči v sloup blahobytný funkcionář, káraje vyhublého muže, sedícího na opačné straně pracovního stolu. „Byl bys rehabilitován, kdybychom tě nedali zavřít?“ Na první straně tohoto čísla se objevuje tematika šťastného útěku z vězení. Zbytek čísla se zabývá jak kritikou režimu, tak ironizací „obrodného procesu.“ „Stejní soudruzi, a jsou jak vyměnění,“ všímá si Malák ve vtipu, v němž skupina funkcionářů okolo stolu horečnatě diskutuje o demokracii.

Téma rehabilitací (a neochoty režimu k nim přistoupit) se čas od času objevuje i v dalších číslech. „Rehabilitován nebudete, ale posílají vám pilku,“ sděluje vězni právník v Nepraktově vtipu ve 13.čísle. Způsob, jakým jsou v povídkách i úvodních sloupcích zmiňována padesátá léta se (byť je tento termín v době Pražského jara v podstatě novinkou a teprve se stává pojmem) v podstatě celkem neliší od toho, jak jej vnímáme dnes – symbol zla a útlaku. Samozřejmě, je-li toho zapotřebí, je zdůrazňováno, že ony

zločiny byly způsobeny či umožněny deformací socialistické zákonnosti. Tato argumentace se objeví při boji za zbytky Pražského jara během rané normalizace.

Odvolání Novotného

Odvolání Antonína Novotného z funkce je reflektováno hned ve 13. čísle, již na obálce, která, jak redakce upozorňuje je vůbec prvním případem karikatury československých politiků v tisku po únoru 1948. „...jak dál, soudruzi? Inu, na to jse vždycky dostával direktivy od soudruha Novotného,“ říká na karikatuře předseda národního shromáždění Bohuslav Lašťovička.

„Novotného éra“ se pak stává automatickým zaklínadlem a obětním kozlem, do níž jsou projektovány takřka všechny myslitelné deformace socialismu. Samotný výraz deformace je univerzálním eufemismem pro komunistické zlořády. Jakožto pojem vydrží i poměrně dlouho po začátku normalizace.

1.máj

První máj roku 1968 byl výjimečný do značné míry upřímným lidovým nadšením, plynoucím z probíhajících reforem a stále se rozšiřující svobody. Umělé fráze posledních let tak byly vystřídány autentickým zápallem. Dikobraz, v období Pražského jara citlivě rozpoznávající materiál pro skutečnou satiru, vidí i v této zdánlivě idylické situaci terč pro vtipkování.

Obálku 17. čísla nakreslil Oldřich Jelinek. Je na ní vyobrazený rozjásaný prvomájový průvod a publikum. V pozadí nese lid transparenty s nápisy „Jsme pro lednové plénum“ a „jdu s každým.“ V čele průvodu kráčí Jiří Hendrych, Bohumír Lomský a Antonín Novotný, představitelé předchozí garnitury, a nesou portréty Štrougala, Dubčeka a Šika, tedy vrcholných funkcionářů polednové strany a vlády. Toto míšení starého s novým a v podstatě opět prázdná hesla na transparentech v pozadí satirizují pokrytectví mnoha funkcionářů i občanů, stávících se v podmínkách pražského jara náhle pokrokovými a liberálními. kritika tohoto fenoménu pokračuje dále v čísle kreslenými vtipy od Bapeho. „My to dopíšem až omrknem cvrkot v průvodu,“ komentuje skupina účastníků průvodu své transparenty s nápisy „Všichni za...“ a „Ať žije...“

V době vrcholícího pražského jara se objevuje tematika přesycenosti neustálými diskusemi, společenskými změnami, horečnatou činností a nutností neustále sledovat novinky a zaujímat postoje. „Ještě někdo promluví o politice, a poletí za ním?“ vyhrožuje rybář v loďce svým kolegům. Z vody ční hlava překvapeného diskutéra. Tendence mávnout nad

složitou a otravnou politikou rukou je obvykle spojována s negativním vývojem ve společnosti, korupcí a totalitou. V tomto případě jde pravděpodobně spíše o snahu osvobozené satiry nenechat se strhnout tendenčním nadšením a popíchnout trochu příliš horlivé budovatele další verze světlých zítřků.

Tématizováno je také svérázné pochopení demokratizačního procesu, v podobě chuligánů, vymlouvajících se na demokracii, nebo rodinných příslušníků, obírajících otce o peníze, zaštiťující se frázemi o demokratizaci, dogmatismu, apod. „Král Lávra má oslí uši!“ křičí nadšeně muž ve vtipu od Jaroslava Brože, načez se nahrbí a zamyslí se „No jo, ale co když strana řekne, že nemá?“ Je jasné, že demokratizační proces rozhodně není vnímán jako jistý a nezvratný a pevně zakořeněný. Na druhou stranu neztrácí své zastoupení ani kritika totalitního systému jako takového, jeho zločinů i ekonomických problémů a vedoucích kádrů, odmítajících přijmout zodpovědnost. S blížícím se létem se objevují reakce na protireformní vystupování konzervativních kruhů v KSČ, mj. budoucích autorů „zvacího dopisu.“ Častým tématem je očerňování médií v jejich proklamacích. Dikobraz na tuto protinovinářskou kampaň prozatím reaguje s bezstarostným humorem.

Na první straně je přetištěn kousavý fejeton Jaroslava Haška z roku 1921. Sžíravě kritizuje to, co vnímá jako demagogické potlačování zejména sociální kritiky za první republiky. Čtenář roku 1968 si buržoazní konzervativce z první republiky snadno spojí se stalinistickými konzervativci socialistického Československa.

V čísle je rovněž několik odkazů na obnovený junák a sokol.

9.květen

Devatenácté číslo Dikobrazu v roce 1968 vychází 9. května.

Autorem obálky, složené z několika kreslených i psaných anekdot je Vladimír Renčín. Kritizuje jak zločiny a problémy posledních dvaceti let, tak občanskou zbabělost mnohých rádobyreformistů i jejich svérázné představy o tom, jak má vypadat reforma režimu. „Ne takovou. takovouhle demokracii, povídám!“ rozčiluje se mocně rozpažující rybář na svého skromnějšího druha v jednom z Renčínových vtípů.

Téma konce války se v celém čísle neobjevuje ani jednou. Rozpětí témat je stejné jako v minulých číslech. kritizovány jsou útoky konzervativních komunistů na média, špatný stav ekonomiky a všeobecný rozklad a přežívání zkompromitovaných funkcionářů. Zmiňovány jsou i zločiny padesátých let. Pokračuje pořouchlá satirizace polednového reformního nadšení.

Cvičení VS

Operace Šumava se rozeběhla v ovzduší rostoucí neshody mezi Československem a ostatními státy východního bloku 20. června 1968. Ten den vychází 25. číslo. Obálka od Adolfa Borna vyjadřuje jistý skepticismus ohledně trvalosti a pevnosti reform. Krásná dívka Demokracie se střídá se zlověstným komisařem Brechtschneiderem jako panáček a panenka, ukazující, zda bude pršet, či svítit slunce.

Začínající cvičení ironicky komentuje Vyčítal hned na první straně. „hele, kluci spojařský!“ volá praotec Čech na Řípu při pohledu na kolonu tanků, valících se krajinou.

toto téma se objevuje i v dalších číslech, spolu s probíhajícím stále protahovaným cvičením a zvyšujícím se tlakem, který ostatní komunistické státy vyvíjely na Československo. Ve třicátém čísle je otištěn vtip Adolfa Borna, na němž je vyobrazeno Československo pokryté mírovými holubicemi a obstoupené skupinou vojáků různých uniforem, v nichž lze poznat ostatní členy Varšavské smlouvy. „Hele, jak pořád provokují,“ říká jeden z nich.

Zrušení cenzury

Zrušení následné cenzury 26. června se už na naprosto svobodném obsahu Dikobrazu nijak neprojeví. Pouze 4. července je otištěn jeden z posledních vtipů Josefa Bidla, který na metafoře lva, žeroucího člověka s cedulí „Lev je trouba“ vysvětluje v konečném důsledku malý rozdíl mezi předběžnou a následnou cenzurou.

V letních týdnech je velmi častým tématem konzervativní křídlo KSČ, bijící na poplach proti údajné kontrarevoluci. V podobném duchu se k němu přidávají i ostatní státy východního bloku. Dikobraz jejich obavy zesměšňuje.

Jednání v Čierné nad Tisou

Na jednání mezi československými a sovětskými představiteli v Čierné nad Tisou reaguje obálka 32. čísla od Oldřicha Jelínka. Nad jednacím stolem s československou a sovětskou vlaječkou se tyčí dva identičtí Vladimírové Iljičové Leninové a mocně vztaženou paží každý ukazují přesně opačným směrem.

Je patrné vnímání vyhocené mezinárodní situace. Na první straně personifikace Republiky prosí hřmící bouřkový oblak „Jen žádné živelnosti, prosím! Přátelé by to mohli špatně pochopit!“ Neprakta vyobrazuje Československo jako hrad pod zuřivým útokem,

jehož obyvatelé přitom nadšeně mávají a vítají „přátele.“ Ve 32. čísle se rovněž objevuje přetištěný vtip z Jugoslávie, na němž je ČSSR vyobrazena jako sportovec, bezstarostně přesvědčující ustarané lékaře, kteří se k němu kradou s nosítky a injekcí, že je zcela zdrav. Patrně nejvýraznějším komentářem soudobého dění je povídka Jiřího Marka „Zvláštní zpráva o přátelství,“ v níž Vaška nečekaně navštíví skupina přátel, mezi jiným Ivan a Kurt a s bodrou agresivitou ho přesvědčují, aby zanechal podezřelých úprav svého obydlí (např. prorážení okna na západ - na rozdíl od Kurta, který svá okna pro jistotu zazdil) a nakonec jej, jelikož jistě potřebuje pohyb na čerstvém vzduchu, z okna vyhodí. Vašek to trpně snáší pro zachování přátelství.

Invaze

Den před invazí, 20. srpna, vyšlo 34. číslo Dikobrazu. Jeho distribuce, stejně jako distribuce čísla následujícího, byla invazí silně narušena a dnes nejsou k dispozici. Číslo 36 z 5. září vyšlo pouze v třibarevné úpravě a v polovičním rozsahu.

Bezprostředně po invazi je humor Dikobrazu je černý a trpký. „Ale na druhé straně, ono už potřebovalo sprchnout,“ připouští v Nepraktově vtipu muž, sedící v koruně stromu v zaplavené krajině. Kantorek kreslí odsouzence, který ještě v okamžiku své popravky krade z kapsy kata peněženku. Karikatury, zaměřující se na invazi, vyjadřují buď zmar a rezignaci, heroický odpor nebo hluboké pobouření z nespravedlnosti a násilí.

Invaze jakožto zrada, násilí a moment zmaru je tematizována ještě na podzim roku 1968, byť se v podstatě již od léta halí do různých metafor a náznačů. Zatímco zářijové úvodníky ještě hovoří o „těžkých srpnových dnech,“ postupně se jejich osten obrací jiným směrem, spíše k československým občanům a především politikům, nikoliv k zahraničním intervencionistům.

Velmi výraznými karikaturisty „bratrské pomoci“ jsou Jiří Daniel a Matěj Holý, jejichž vysoce symbolické až poetické kresby silně vyjadřují bolest a ublížení z násilí, které na malém Československu vykonaly mocné státy, které měly být jeho spojenci.

Po nějakou dobu je ironizována „dočasnost“ pobytu vojsk.

Normalizace

Normalizace byla jedním z klíčových bodů moskevského protokolu a jako taková začala pouhých několik dní po invazi vojsk Varšavské smlouvy.

První zmínka o tomto novém přírůstku do slovníku frází a klišé československého společenského diskurzu se objevuje ve 38. čísle. Není zmíněna přímo jménem, avšak

povídka Jiřího Marka Zvláštní zpráva o isaci nenechává čtenáře na pochybách, k čemu autor míří. Normalizace se rychle stává tématem a je ironizována podobně jako předtím demokratizace či „obrodny proces,“ když např. ve 39. čísle v Bapeho divák na fotbale nadává rozhodčímu „A v rámci normalizace seš zase balvan, šašek počmáranej a gypsovka!“ Realita normalizace se samozřejmě časem stává implicitní a satira se vůči ní přestává vymezovat, jsa nucena ji přijmout jako nezvratný a pomalu se zužující rámec. V začátcích normalizace jsou rovněž ironizovány neustálé výzvy ke klidu, racionalitě, bdělosti, ostražitosti, opatrnosti, a varování před „nedozírnými následky,“ hojně v tehdejších oficiálních prohlášeních politiků, děsících se eskalace situace. Postupem času se kritika obrací od systému jako takového ke zbabělosti jednotlivců, kteří se mu čím dál více přizpůsobují.

Obnova cenzury

Na obnovu cenzury reaguje 44. číslo, vadané 29. října. Redakce v jeho úvodníku již praktikuje spořádané opouštění pozic, typické pro ranou normalizaci. Cenzura je přijata, soudruhům cenzorům nelze jejich nelehký úkol závidět, a je pouze potřeba dbát, aby se do cenzury nevkradly praktiky padesátých let.

Číslo 47 reaguje na počátky normalizačních čistek v médiích obálkou od Josefa Molina. Kdosi tam dobíhá intelektuálsky vyhlížejícího muže na ulici a ptá se: „vy jste reportér? Mohu vás na chvíli zastavit?“ V pozadí kráčí další muž, čtoucí si Politiku. Reportér i Politika v té době dočasně přestaly vycházet, později byly zrušeny úplně.

28.říjen

Téma 28. října je v roce 1968 vzhledem k těžké situaci vnímáno velmi silně, a to i v Dikobrazu. Obálka od Adolfa Borna opakuje již vícekrát různými karikaturisty použitý vtip o nepřiliš praktickém umístění Československa v srdci Evropy, tedy na velmi exponované pozici.

Úvodní sloupek kritizuje z komunistických pozic fakt, že se 28. říjen neslaví jako den vzniku samostatného Československa, ale jako den znárodnění. Přiznává zásluhy legionářům a dokonce i Tomáši Masarykovi, což vyvažuje vymezením se proti „politikaření pana Kramáře.“

Problematika přiřazení jiného významu 28. říjnu se v Dikobrazu objevila již 1. února, kde ji v rubrice Dikobrazovka na Bapeho vtipu s potěšením kvitoval císař František Josef I.

3.3 ročník 1969

Ročník 1969 lze rozdělit na etapu Dubčekovskou, tedy jakési doznívání pražského jara v podmínkách normalizace, a Husákovskou, která znamená již nezvratnou a stále pronikavější normalizaci, tedy fakticky reverzi k neostalinismu.

3.3.1 Dubčekovská normalizace

Obsah časopisu Dikobraz během dubčekovské etapy roku 1969 výrazně připomínal pozdější posrpnový styl roku 1968. Nastolené trendy pokračují; postupně mizí étos výjimečné krizové situace rané normalizace, na místo optimismu se dostavuje spíš lhostejnost a mlčení, případně výrazně černý humor. V úvodních sloupcích pokračuje jakýsi ústupový boj za výdobytky Pražského jara, poznamenaný stále sílícími kompromisy, vyjádřenými například přiznáním existence „pravcového radikalismu“ v polednové společnosti. Výrazným tématem jsou odposlechy telefonních linek i bytů a anonymní udání a štvavé dopisy, volající po tvrdém postupu vůči kontrarevolučním živlům. Kritika se stále více zaměřuje na ekonomické potíže, případně se stává méně zřejmou a více využívá jinotajů a náznaků. Opět se objevuje kritika Západu. Pomalu se mění složení přispívajících karikaturistů – mizí například Pavel Kantorek, který emigroval, objevuje se naproti tomu Miroslav Barták.

Zhruba v době odvolání Alexandra Dubčeka z funkce prvního tajemníka ÚV KSČ ze stránek Dikobrazu mizí úvodní sloupky, stejně jako odkazy na aktuální události. Relativně kritické ladění časopisu však Dubčeka „přežívá“ o několik týdnů.

3.3.2 Husákovská normalizace

Husákovská etapa naplno nastupuje až několik týdnů po jeho jmenování do funkce prvního tajemníka. Představuje urychlení a prohloubení dosavadního vývoje. Kritika se zaměřuje v podstatě již výhradně na ekonomickou sféru, přibývá neadresného humoru kolísající kvality. V tomto období nicméně přetrvává i v roce 1968 velmi oblíbený motiv řečnických pultíků, používaných v řadě absurdních situací. Jde o jasnou kritiku některých bizarních prvků socialistického režimu, zjevně však přípustnou.

3.3.3 Zpracování významných dat a událostí v roce 1969

Sebeupálení Jana Palacha

Oběť Jana Palacha je v Dikobrazu reflektována pouze v úvodním sloupku, což vzhledem k obtížné uchopitelnosti tématu pro humoristický časopis není nijak překvapivé. Tento sloupek je poměrně typický pro ranou normalizaci. Vyzývá k opatrnosti a pevnosti v těžké situaci a k loajalitě k vládě. Varuje, že jde o všechno, a že je třeba neprovokovat a vydržet. Za jakým cílem, není ani pisateli zřejmé, je však evidentní naděje, že se některé prvky Pražského jara podaří zachovat.

Vítězný únor

Výročí komunistického převzetí moc 25. února není v Dikobrazu v roce 1969 naprosto vůbec reflektováno, a to i přes to, že 9. číslo časopisu vychází přímo v den výročí. Velká část čísla se zabývá ekonomickou kritikou a více či méně zastřenou kritikou normalizace. V 10. čísle je v úvodním sloupku citován člen ÚV KSČ Jan Havelka, který vidí nutnost nového Února, jenž zatočí s protisocialistickými silami. Redakce Dikobrazu se vymezuje proti takovým výrokům a poukazuje na diametrální rozdílnost situace v letech 1948 a 1969. Varuje před nadřazováním osobního názoru „socialistické zákonnosti“ a de facto návratem Stalinismu. Představa návratu „předlednových poměrů“ je stále prezentována jako cosi nežádoucího a pokud ne nepravděpodobného, pak rozhodně odvrátitelného.

V 9. čísle je publikován vtip Stanislava Holého, v němž je Svoboda krájena a vážena jako salám.

MDŽ

Mezinárodní den žen je ve srovnání s rokem 1968 tématizován poměrně málo – není mu ani věnována vlastní obálka. Podobně jako v předchozím roce je kritizován proklamovaný feminismus socialistického státu, ostře kontrastující s realitou. Jsou publikovány výsledky ankety mezi čtenářkami o tom, co by dělaly, kdyby byly jmenovány ministryněmi pro mužské otázky. Uveřejněné odpovědi sarkasticky poukazují na nízké platové ohodnocení, dvojitá břemena, lidový sexismus a nezájem státu o problémy žen, ale také zesměšňují nicneříkající fráze v tiskových prohlášeních a přebujelost byrokracie.

tického aparátu. Pouze jedna odpověď prostě konstatuje omezený okruh mužských otázek, pohříchu se týkajících pouze piva, fotbalu a sexu.

Ve zbytku čísla je mezi jinými tématy kritizován také nedostatek dámského spodního prádla (kterýžto problém přetrvává až do roku 1970), pomalé reakce oděvního průmyslu v Československu na světové módní trendy a všeobecně špatně fungující zásobování. Kromě toho se touto dobou v Dikobrazu stále vyskytuje poměrně velké množství kritiky normalizace a konzervativních složek ve straně.

Výročí nacistické okupace

Třicetileté výročí nacistické okupace Čech a Moravy v roce 1939 je obratně připomenuto v úvodním sloupku. „Dikokrates“ v něm zdůrazňuje zdánlivou spořádanost a ne-agresivnost nacistické invaze a proklamovanou záchranu českého národa před židobolševiky a plutokraty. Po straně dokonce zmiňuje smlouvu mezi nacistickou Říší a Sovětským svazem. Připomíná ale také roli domácích kolaborantů a zrádců. Na závěr informuje o nové definici agrese, kterou v OSN Sovětský svaz navrhl a naznačuje bezvýhodný stav malého Holandska, podle této definice oběti agrese Spojených států amerických. Československému čtenáři je přitom paralela mezi nacistickým Německem, respektive Spojenými státy a Sovětským svazem na jedné, a Holandskem a Československem na druhé straně, naprosto zřejmá.

Zbytek čísla tuto paralelu nijak nerozvádí, nicméně poměrně otevřeně kritizuje ponížení Československa a jeho politiků v jednáních s okupanty, nastupující domácí frontu kolaborantů a pokusy vyvolat hysterii proti novinářům, která by umožnila neutralizaci dosud poměrně svobodného tisku.

Hokej

Třinácté číslo Dikobrazu v roce 1969 vyšlo 25. března, tedy čtyři dny po prvním vítězství československého týmu nad sovětskou sbornou. Celonárodním hokejovým zaujetím se nechali inspirovat čtyři karikaturisté: Bape, Vladimír Jiránek, Dušan Motyčka a Bohumil Ceplecha.

Bape používá hokej spíše jako pozadí pro komentář dřívější události v Semilech, kde byl konzervativními komunisty při schůzi zbit zastánce Pražského jara. „Jen mu ubal, pěknou semilskou!“ křičí v Bapeho vtipu divák na televizi s hokejisty.

Motyčka poukazuje na velkou zaujatost národa hokejem. „Rychle odvysílej všechny nepřiznivý zprávy, dokud vedeme jedna nula!“ radí moderátorovi televizního zpravodaj-

ství dramaturg. Stojí za povšimnutí, že v té době v Československu druhý televizní program ještě neexistoval, taková situace tak v televizi nemohla nastat.

Bohumil Ceplecha přispěl do 13. čísla hned dvěma vtipy o hokeji, které by nicméně šly použít k jakékoli hokejové soutěži a nemají výraznou vazbu na mistrovství roku 1969.

Nejvýraznější je vtip Vladimíra Jiráňka. Dva hokejisté na něm stojí tváří v tvář skupince funkcionářů a varují: „Jestli myslíte, že budeme něco vyřizovat za vás...“

Před vydáním 14. čísla roku 1969 došlo k druhé porážce sovětského mužstva československým, k demonstrativnímu přelepení rudých hvězd na dresech a především k masovým oslavám, demonstracím a výtržnostem po celém Československu. Vzhledem k jejich politické závažnosti nejsou tyto události nijak zmíněny. V dalším Bapeho vtipu nicméně turista vyprávěním o hokejovém zápase odvádí pozornost celníků, zatímco se okolo bez proclení plíží ostatní turisté. Za jistý odkaz na porážku Sovětského svazu československým hokejovým týmem lze považovat i Kantorkův vtip, v němž myš zneškodní útočící kočku pomocí elektrického proudu.

V tomto čísle se, v duchu doznívajícího Pražského jara, ještě vyskytují vtipy, satirizující normalizaci a „utahování šroubů.“

Odvolání Dubčeka

Odvolání Alexandra Dubčeka z funkce prvního tajemníka KSČ na začátku dubna 1969 v časopisu Dikobraz není nijak explicitně tematizováno (nebylo, ostatně, ani jeho jmenování). Nástup Gustáva Husáka a definitivní potlačení pražského jara se projeví v následujících týdnech a měsících spíše postupným vyprázdňením obsahu časopisu.

Úvodní sloupky, v nichž redakce na vážnější notu promlouvala ke čtenářům, z Dikobrazu mizí dva dny před Dubčekomým odvoláním.

Jako reakci na Dubčekovo odvolání lze chápat dva vtipy. Na prvním z nich, od Vladimíra Jiráňka, sedí na zemi a pláče funkcionář. Další nad ním stojí a hrozí: „Však on vás přejde ten pláč!“ Druhý vtip je od Petra Juřeny. Jde o koláž starší rytiny pravděpodobně kněze, hledajícího v hromadách pergamenů a foliantů a komiksové bubliny, v níž stojí: „Krucí fix, kam jsem jenom založil ten akční program.“ Jde o jeden z posledních odkazů na umírající Pražské jaro vůbec.

1.máj

První máj v roce 1969 není naprosto nijak zmiňován, což je rozdíl oproti předchozímu i následujícímu roku. V 17. čísle, které vyšlo 29. dubna 1969 se na první straně opět ob-

jevuje text Američana Arta Buchwalda. Týká se údajné snahy členů administrativy bývalého amerického prezidenta Lyndona Johnsona vyvázat se z odpovědnosti za vstup do Vietnamské války a prokázat, že vždy smýšleli mírově. Byť se povídka naprosto jasně odehrává v amerických reáliích a v podstatě kritizuje americkou vládu a její boj s komunismem, československý čtenář snadno rozpozná paralely s normalizačními ději. Tato taktika, tedy ukryvání protirežimní satiry do zdánlivé kritiky nepřítele, se v Dikobrazu objevuje vícekrát. Komunističtí funkcionáři jsou pak představováni králi, orientálními despoty, církevní hierarchií a pod.

9.květen

Výročí konce války je v časopise Dikobraz v roce 1969 naprosto opomenuto. Proč, není jasné. Je možné, že ze strany redakce existovala nechuť oslavovat současné okupanty jako bývalé osvoboditele, byť už byl oficiální diskurz naprosto prosovětský.

Přistání amerických astronautů na Měsíci

Přistání amerických astronautů na Měsíci je vděčným tématem, kterému je věnováno celé číslo. Začíná s ním také cyklus Meziplanetární zpravodajství Ludvíka Báči, což jsou kreslené vtipy s tematikou mimozemšťanů.

Výročí invaze vojsk Varšavské smlouvy

Výročí invaze není v Dikobrazu nijak reflektováno. To je, vzhledem k již v podstatě dovršené normalizaci, pochopitelné. Většinu obsahu čísla tvoří komunální satira a vtipy na téma léta a dovolené, případně vtipy erotické povahy. Na první straně je vzpomenuito blížící se třicáté výročí začátku druhé světové války, které „mnichovská dohoda Západu s Hitlerem a Mussolinim nezabránila.“ Dobová karikatura nacistického vojáka, čtoucího si v poklidu knihu v rozvalinách plných mrtvol i zmínka o kapitulantské mnichovské dohodě mohou být chápány i jako odkaz na sovětskou invazi a kapitulaci československých politiků.

28.říjen

Dvacátého osmého října 1969 se v Dikobrazu žádný tematický obsah neobjevuje. Na obálce je kritizován akutní nedostatek dámských kalhotek, ve zbytku čísla chybí dokonce i ekonomická kritika, ne tak ovšem více či méně lechtivé vtipy, mj. o manželské nevěře.

3.4 ročník 1970

V roce 1970 je zřejmě definitivně dovršen neradostný vývoj z předchozího roku.

Převládající tón časopisu je neškodná legrace, bez tvaru a života. Objevuje se řada nových přispěvatelů, jednotlivým číslům už oproti předchozím ročníkům tak výrazně nedominuje jen několik málo karikaturistů. Řada novějších přispěvatelů nedosahuje příliš vysoké kvality, ti dřívější a kvalitnější obvykle ustupují k neadresnému, abstraktnímu humoru, založenému spíše na čisté absurditě nebo obrazové či jazykové hře, bez ambice satirizovat aktuální dění.

Politická satira v podstatě neexistuje. V několika málo případech je vládnoucí moc subtilně kritizována v podobě církve, nebo absolutistických panovníků. Čas od času se objevuje satira ekonomická, ale nemíří na podstatu systému, spíše, tak jako před Pražským jarem, toliko na nejnižší stupně hierarchie. Častým tématem je ekonomická kriminalita či lenost dělníků a řemeslníků, není však podávána burcujícím, ale spíše rezignovaně smířlivým tónem. V letních měsících se řada vtipů týká pro většinu Čechoslováků nedostupné zahraniční dovolené, která je vykreslována jako drahá a v konečném důsledku nepříliš příjemná záležitost. Překvapující množství vtipů se týká manželské nevěry. Již od šedesátých let relativně vysoká míra erotiky má zřejmě za cíl udržet i přes nevalnou úroveň většiny publikovaného obsahu zájem čtenářů a pocit, že jde stále o svým způsobem radikální a dravý časopis.

Ve skutečnosti již Dikobraz, stejně jako zdrcující většina oficiální normalizační kultury, záměrně přispívá k atmosféře netečnosti a mravní rezignace. Zdánlivá kritika míří spíše do řad běžných občanů. Tím je vytvářen narativ s potenciálním efektem sebenaplňujícího se proroctví, že každý je nějak ušpiněný, trochu krade, nebo je nemravný. Pokusy o reformu či revoltu jsou tím pádem nesmyslné a odsouzené k neúspěchu. Reformní nadšení Pražského jara je definitivně pohřbeno, stejně jako vzdor rané normalizace. Nevrací se však aktivismus padesátých let, ale nastupuje pouze bezcílná existence v rámci cyklicky se opakujících výročí a otrepaných frází. Namísto dřívějšího aktivistického kolektivismu je všeobecnou doktrínou uzavřený individualismus¹⁸.

---

18 BÍLEK, Petr A. a Blanka ČINÁTLOVÁ. *Tesilová kavalérie: popkulturní obrazy normalizace*. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2010. Scholares. 10

Dikobraz svou předstíranou satirou a lehkou erotikou kanalizuje potenciálně nebezpečné pocity a tendence v obyvatelstvu a v podstatě tak přestává plnit nakrátko zaujatou roli autentické kritické a satirické tiskoviny.

3.3.3 Zpracování významných dat a událostí v roce 1970

Vítězný únor

25. únor není v roce 1970 nijak vzpomínán. Dikobraz se dokonce jak na obálce tak na dalších stranách odvažuje jisté ekonomické kritiky (mimo jiné trvá nedostatek dámského spodního prádla). Toto opomenutí jednoho z naprosto nejvýznamnějších komunistických svátků ČSSR se v kontextu úspěšné reinstalace neostalinismu zdá zvláštní, ale ve skutečnosti souzní s podstatě apolitickým étosem normalizace, ve které již není po občanech vyžadována nadšená aktivní spolupráce a stachanovské nasazení, ale pouze nutná kooperace a poslušnost. Křísení komunistického nadšení je v této době už věcí v podstatě nemožnou.

MDŽ

Mezinárodní den žen je pro Dikobraz vděčné téma. Je mu věnována obálka desátého čísla i slušná část vlastního obsahu časopisu, byť je na první straně ihned vlevo nahoře tentokrát československá protizápadní satira, kritizující evropské hospodářské společnosti, o vstupu do něž v té době uvažovala Velká Británie.

Tematické vtipy v tomto čísle se drží neškodného, v podstatě buržoazního humoru. Kromě naprosto banálních situací, jejichž humornost je diskutabilní, jsou tematizovány mužské i ženské stereotypy a samozřejmě sex.

Alena Dostálová se dotýká tématu devizové prostituce, Neprakta a Jaroslav Pop mírně satirizují nedostatek spodního prádla v československých obchodech.

1.máj

Na rozdíl od roku 1969 je 1. Máj tématem celého 8. čísla.

V souladu s celkovým normalizačním trendem depolitizace oficiální kultury je 1. Máj vnímán především jako svátek lásky, nikoliv jako den práce. Obálka od Miloše Nesvadby poměrně neimaginativně cituje Máchův máj v prostředí tehdejší vícegenrační české domácnosti v níž otec (Hynek) dle klasického buržoazního scénáře fyzicky trestá dceru

(Jarmilu), toužící po mladíkovi (Vilémovi), lákajícím ji do májového večera. Do roku 1970 tuto scénu zasazuje pouze vizáž mladých, odkazující na hippies. Další zúčastnění (batole, prarodiče) parafrázuji slavné úvodní verš Máchova díla.

Poslední stranu tohoto čísla celou zaujímá scéna vesnické májové slavnosti, při níž kdosi věnec, určený pro vítězku soutěže miss, použil k okrášení májky. Autorem je opět Miloš Nesvadba. Nesvadba prezentuje klasickou plejádu vesnických typů – zvířata, děti, babičky v šátku, dechovou kapelu, hospodského, nechybí ani velebníček, s potutelným úsměvem naslouchající šepotu mladé dívky. Vše se odehrává v kulisách selského baroka vylepšeného pouze o televizní antény a soutěžící dívky v bikinách. Uprostřed scény, v horní polovině stránky stojí na kopci nad vesnicí kostel s křížem na věži. Celkovým stylovým laděním je s výjimkou jmenovaných moderních prvků tento kreslený vtíp blízky mnohem spíše Josefu Ladovi, než komunistickým agitkám o zkollektivizovaném venkově.

Na první straně je typická politická (tedy protizápadní) satira, tentokrát od Jaroslava Popa

Jako v některých dalších číslech roku 1970 jsou i zde reprinty dvacet pět let starých kreslených vtípů z tehdy začínajícího Dikobrazu. Ilustrují atmosféru třetí československé republiky, spějící k brzkému konci demokracie.

Většina zbývajících materiálů v čísle se věnuje lásce, nemanželskému sexu, nepříjemnostem a problémům v manželství a odkazům na Máchův Máj. Ve třech vtipech figuruje prvomájový průvod, jeden z těchto vtípů, v němž zaměstnanci pletařských závodů podezřívavě sledují muže, navlečeného v příliš velkém svetru, by se dal vyložit jako lehoučká kritika ne vždy dokonalého socialistického průmyslu a zásobování.

9.květen

Dvacáté páté výročí konce druhé světové války je jednou z mála příležitostí, kdy se normalizační Dikobraz výrazněji pouští do politiky.

Na obálce je Bapem vyobrazena schůze sudetoněmeckého landsmanshaftu, jak „symbolicky zakrajuje“ do dortu ve tvaru Československa. Sál je vyzdoben erby sudetoněmeckých žup a společnost sešlá okolo dortu obsahuje bývalé vojáky wehrmachtu, kapitalisty, členy hitlerjugend, kněze, a další Němce, oděné do národních krojů, nesympatické, obtloustlé, v případě žen explicitně neatraktivní.

První stranu zabírají protiválečné, to jest protiamerické, vtipy, a jeden na oblíbené téma normalizačního Dikobrazu - Nationaldemokratische Partei Deutschlands. Sympatie této

strany k nacismu jsou v Dikobrazu často připomínány a je jednou z mála věcí, které jsou se Západním německem spojovány. Její prezentace jako nebezpečí je ve zvláštním rozporu s výsměchem za nedostatečné volební výsledky, kvůli kterým se nedostala ani do parlamentu.

Pokračují reprinty vtipů ze třetí republiky. Týkají se dvouletého plánu, zlotřilých kapitalistů a pásků. Je rovněž přetištěna povídka z roku 1953, satirizující šmelináře a prospěcháře z doby války, kteří si snaží přisvojit zásluhy za úspěch Pražského povstání.

Objevují se dva „vtipy,“ či spíše prostá konstatování zásluhy Rudé armády na osvobození vlasti, autorem obou je Jaroslav Pop. Jedna ilustrace zobrazuje pionýra a dělníka, lešící pomník osvobození, druhá československého a sovětského vojáka, jak v družném obětí na mapu ČSSR píše nápis „Provereno min nět 9.5.1945 9.5. 1970.“ Oba tyto vtipy se vyskytují až v polovině časopisu.

V čísle se vykytuje i několik vtipů, možná původně zamýšlených na prvního máje, a také netradiční karikatura od Jiřího Žentela. Je na ní vyobrazena skupina shrbených, postarších škarohlídů v černých brýlích, zírající na mapu Československého průmyslu a energetiky. Jeden z nich podává černé brýle mladému vzpřímenému intelektuálovi, který je s díky odmítá a pln optimismu hledí na slibně se rozvíjející vlast.

Jedna z povídek, publikovaných v tomto čísle, popisuje kariérní postup mladé soudušky skrze vztahy s nadřízenými. Zda se čtenář pohorší či inspiruje, je zřejmě ponecháno na něm.

25.výročí Dikobrazu

Dvacátého pátého června 1970 oslavil časopis Dikobraz dvacáté páté výročí svého vzniku. Dvacáté šesté číslo roku 1970 se vyznačuje dvojnásobným rozsahem a bohatou obálkou od Jiřího Wintera Neprakty. Je na ní vyobrazen dikobraz Matěj, který byl redakci časopisu Dikobraz toho roku „věnován“ k výročí, jakožto alegorie časopisu. Je obklopen řadou postav, členů redakce i čumilů. Zvláštní význam nese několik z nich. „Nebylo by lepší, vodit ho na provázku?“(sic) přemýšlí dvojice zachmuřených mužů na okraji davu. „Nalej mu hodně! To pije nejraději!“ je nabádán zřízenec, vyklápějící do dikobrazovy misky jednu osamělou krůpěj z kbelíku, označeného „čisté víno.“ „To mu nedávej, tím bys ho otrávil,“ varuje jiný muž dalšího, který přináší stoh růžových papírů s nápisem „Jsme dobrý, už není co kritizovat.“ Všechny tyto průpovídky mají pomáhat vytvářet image Dikobrazu jako dravé, fungující satiry, která je ohrožena nedůtklivou

mocí a odmítá jednoduchý a falešně konejšivý pohled na svět. Skutečnost je pochopitelně v létě 1970 již značně odlišná.

Na to je poukázáno na poslední straně, která při rozložení časopisu tvoří s obálkou jednotný celek. „Tohle mu předkládáte už zatraceně dlouho! Takovou jednotvárnou stravu...“ běduje jeden z dikobrazích pečovatелů nad košem papírů, které nese druhý. Na papírech jsou vypsána klasická povolena témata normalizační satiry: „manko, fluktuace, absence, bytová výstavba, rozkrádání soc. Majetku, plán se neplní, ...“ Na tomto místě Dikobraz výjimečně satirizuje i svou vlastní nedůstojnou roli zdánlivě kritického periodika, které je přitom v moci establishmentu, pro který by mělo být výzvou.

Několik prvních stran tohoto speciálního čísla tvoří vzpomínky starých přispěvatelů a členů redakce. Vzpomínají na nadšené začátky krátce po válce a tu a tam zdůrazňují samozřejmou socialističnost Dikobrazu, když vzpomínají na polemiky s národními socialisty či na spor, má-li Dikobraz vycházet v Práci či Melantrichu.

Většina zbývajících obsahu čísla je tvořena neškodným humorem, ať už jde o Renčínovy prosté lidské situace, Vyčítalovy trampské kameňáky, nebo erotiku Brožka a Dostálové. Objevuje se rovněž lehká kritika korupce a moderní československé architektury.

28. říjen

Čtyřicáté čtvrté číslo časopisu Dikobraz v roce 1970 vyšlo 29. října. Na obálce je řada krátkých komiksových stripů od Zdeňka Žáčka s mysliveckou tematikou, která se v podání Bapeho dále objevuje i ve vlastním čísle.

Další obsah tvoří obligátní kritika Západu, mimozemšťané Ludvíka Báči, a široká sbírka neškodných vtipů. Objevuje se nicméně i satira nejen ekonomického typu, byť poměrně zastřená.

V kresleném vtipu Otakara Štembery je komunistickými funkcionáři tak často skloňovaná Iniciativa vyobrazena jako zafačovaná pacientka po těžkém karambolu, což však její návštěva jako by neviděla, a lichotí jí, jak báječně vypadá.

Poměrně kritické jsou hned tři texty, v tomto čísle uveřejněné. Na první straně je otištěn bezejmenný text J. Bešty, který formou podobenství kritizuje kádrování na základě minulých, jistě již odčiněných „prohřešků.“ Na páté straně je překlad kratičké bajky Vasila Coneva. Prvotní křesťanská církev v ní chce upálit kacíře, ale nakonec od toho upustí, když si uvědomí, že jako jediný pracuje, zatímco se ostatní modlí. Jde o další případ skrývání kritiky komunistické strany do podoby jejich historických nepřátel, v tomto

případě církve. Na šesté straně Jiří Bartoš v „Deníku referenta K.“ satirizuje vnitropodnikové intriky, pomluvy a mocenské kliky.

Část obsahu čísla se věnuje kritice ekonomických problémů – krádežím a nedostatku brambor.

Dvacátý osmý říjen jako Den vzniku samostatného československého státu ani jako Den znárodnění není v tomto čísle nijak reflektován. Vyšší koncentrace autentické, byť značně zašifrované, satiry v tomto čísle s největší pravděpodobností s datem nijak nesovisí.

3. Karikaturisté

V této části práce se budu konkrétně věnovat několika významným českým karikaturistům, kteří do něj během zkoumaného období přispívali. Charakterizují styl jejich tvorby, oblíbená témata a jejich reakce na probíhající společenské a politické změny.

Na stránkách Dikobrazu se především v letech 1968 a 1969 objevovala elita českých karikaturistů. V roce 1970 se zvětšilo množství přispěvatelů a objevily se někteří noví, ale celková kvalita obsahu i výtvarné úrovně spíše klesla, byť si naprostá většina původních přispěvatelů udržela kvalitu.

Řada karikaturistů se i během pražského jara držela spíše nepolitických témat. Není třeba to považovat za znak sympatií k režimu. Většina z nich se začala velmi ostré politické karikatury věnovat v reakci na invazi vojsk Varšavské smlouvy a začátek normalizace.

Adolf Born

Adolf Born patří k nejslavnějším českým kreslířům a karikaturistům. Na stránkách Dikobrazu nebyl nejhojněji zastoupen, avšak patřil po celou zkoumanou dobu ke stálícím. Jen během let 1968 až 1970 vícekrát vystavuje na zahraničních výstavách. Vyznačuje se silně specifickým stylem, v drobných karikaturách poměrně jednoduchým a geometrickým. Estetikou zobrazovaného se odkazuje na první republiku.

Na rozdíl od některých jiných karikaturistů se obvykle příliš nevěnuje aktuálním tématům, společenským ani politickým. Jeho karikatury se obvykle obejdou bez komentáře a zaměřují se na nadčasovější témata, kterými je obvykle sex, či širěji milostné potýkání mezi mužským a ženským pohlavím. Během Pražského jara a normalizace

nicméně tvoří několik ostře aktuálních a kritických obálek, byť není ve všech případech autorem námětu.

Jan Vyčítal

Vyčítalův styl je možná nejvýraznější ze všech zkoumaných karikaturistů. Jím zobrazované postavy lidí i zvířat se vyznačují jakousi hranou neumělostí a brutální obrovitostí a zdánlivou vulgaritou. Ve skutečnosti se lechtivými tématy zabývá jen minimum jeho karikatur. Věnuje se především trampské či westernové tematice, s postupem Pražského jara a především začátkem normalizace i politickým tématům. Jeho silně ironický humor je obvykle postaven především na jazyce. Pracuje s frázemi a hesly, nechává je zaznít v plné nahotě a absurditě nebo je dovádí do překvapujících konců. Jeho tvorba často hraničí s kamennými vtipy.

Neprakta

Neprakta je společný pseudonym pro dvojici Bedřicha Kopeckého a karikaturisty Jiřího Wintera. Nepraktův humor se obvykle zaměřuje především na běžné lidské situace a i přes výjimky není příliš zjevně kriticky angažovaný. Neprakta má v oblíbě středověká témata, případně vtipy z prostředí úřadů, obchodů a závodů. Výrazná je jeho idealizace ženského těla a obliba romantických či erotických témat.

Jaroslav Pop

Styl Jaroslava Popa se vyznačuje oblými tvary a sytými barevnými poli. Pop se poměrně dost věnuje politickým tématům – nejdříve kritice Západu a posléze poměrně výrazné kritice komunistického režimu. Během normalizace se pozvolna vrací zpět k satirizaci USA a ke komunální satirě.

Josef Brožek

Josef Brožek kreslí jakoby nedbalým, črtajícím stylem, vhodným pro malé formáty tisku. Jeho humor je velmi suchý a hořký. Jako jeden z prvních se na jaře 1968 pustí do kritiky režimu. Satirizuje nejdříve armádu a válku jakožto prostředí vrcholné absurdity, poté občanskou zbabělost za Pražského jara i rané normalizace. S jejím postupem se opět stahuje do oblasti absurdního humoru a jeho podíl na celkovém obsahu časopisu radikálně klesá.

Vladimír Jiránek

Jiránkovou specialitou jsou karikatury univerzálního komunistického funkcionáře – postaršího, obrýleného, těžkopádného tělem i myšlením, v podstatě naivního a možná i dobromyslného, ale také nebezpečně tupého, úzkoprsého a instinktivně represivního. Jiránkův humor je spíše jemnější. Tvoří množství kritických vtípů, ale spíše ilustruje a opisuje, místo konkrétního ukazování.

Vladimír Renčín

Klasik českého kresleného humoru Vladimír Renčín se vyznačuje precizním stylem a jemným, laskavým humorem. Netvoří nutně za každou cenu politické vtipy, všímá si spíše lidského rozměru aktuálních témat a drobných životních absurdit.

Miroslav Barták

Barták se v Dikobrazu objevuje až v roce 1969. Jeho humor je úmyslně oddělen od aktuálních událostí či politiky. Pracuje s absurdem, ptickými klamy, až surrealistickými situacemi, a zvláštními druhy mezilidské krutosti. Vysokou úroveň nápadů i výtvarného zpracování zejm. v roce 1970 převyšuje značnou část ostatních přispěvatelů. Nikdy nepublikuje ve velkém množství.

Had'ák

Had'ák se na stránkách Dikobrazu objevuje ve zkoumaném období pouze několikrát. Používá obvykle techniky koláží či recyklace starších děl, nemá jednotný styl. Jeho poznávacím znakem je velmi trefný a sžiravý humor, namířený proti komunistickému establishmentu. Za normalizace přestává publikovat.

Jiří Kantorek

Jiří Kantorek je jednou ze stálic Dikobrazu do roku 1970. Jeho styl je relativně prostý, ale perfektně vykreslený. Hlavními tématy je lidská hloupost a nadutost a různé humorné situace týkající se zvířat, především psů, koček a myší. Tyto „zvířecí“ vtipy mu čas od času slouží ke komentování aktuální situace, ačkoliv nepatří k nejangažovanějším karikaturistům. Obvykle se věnuje satirizaci spíše obecnějších rysů lidského charakteru. Roku 1968 odlétá do Kanady. V Dikobrazu publikuje ještě během roku 1969, jsa na „studijním pobytu.“ Z tohoto studijního pobytu se už nevrací a jeho kresby se v Dikobrazu po 23. září 1969 přestávají objevovat.

Stanislav Holý

Holý se v Dikobrazu výrazněji objevuje během Pražského jara. Jeho kresby jsou charakteristické jakoby neumělým a infantilním, velmi prostým stylem, jednoduchou tenkou linkou a minimem detailů. Obvykle jsou vysoce symbolické a navozují surrealistickou, snovou atmosféru. Po invazi vojsk Varšavské smlouvy publikuje množství velmi silných a palčivých karikatur, které v různých podobenstvích přesvědčivě ilustrují tragičnost situace. Pod tlakem normalizace postupně přechází k abstraktnějším tématům a jeho kresby se v Dikobrazu objevují čím dál tím méně.

Alena Dostálová

Alena Dostálová je ve zkoumaném období v Dikobrazu jedinou pravidelně přispívající karikaturistkou. Její styl je poměrně výrazný. Oblíbeným prvkem jsou manýristicky protahované štíhlé dívky, celkové ladění často vyznívá až psychedelicky. Až na výjimky se nevěnuje politickým tématům. Preferuje spíše témata postavení žen ve společnosti či mezilidských vztahů.

4. Závěr

Týdeník Dikobraz vstupoval do roku 1968 jako poměrně poslušný reprezentant médií socialistického Československa. Satira, kterou uveřejňoval, nijak nevybočovala z mantinelů pomalu se liberalizujícího režimu a nedotýkala se žádných citlivých míst ani závažných témat.

Po zrušení cenzury se velmi aktivně chopil nabízených možností a prakticky přes noc se proměnil ve skutečně funkční satirický týdeník, aktivně komentující aktuální dění a satirizující naprosto libovolná témata.

Po invazi vojsk Varšavské smlouvy se snažil si tuto podobu uchovat i v podmínkách vracející se totality. Snažil se vystupovat i jako účastník politické diskuse a přispívat k řešení společenských problémů.

Po dovršení normalizačního procesu a obměně vedení státu se nicméně opět zaradil na místo, které zaujímal před jarem 1968. Část jeho přispěvatelů odešla nebo zmenšila objem publikovaných prací, a autentická satira z jeho stránek v podstatě vymizela.

Summary

The Dikobraz magazine started out as a well-behaved pet of the communist party, helped it during its ascent to power and then obediently attacked its enemies. During the slow pre-1968 liberalization, however, it attained an appetite for an actual satire.

The reforms of the Prague spring presented an opportunity for such a satire. The magazine quickly started to criticise the dysfunctional economy, the corrupt officials, the poverty and wastefulness, the crimes of the stalinist years and the reluctance and hypocrisy in the reform process.

During the mounting campaign against the Prague spring and the czechoslovak journalists, Dikobraz maintained a vigorous opposition to all the stalinist attempts at renewed silencing of the media and the civic society.

After the Warsaw pact invasion, Dikobraz tried to uplift the spirits of the citizens and to support them in not giving up the freedoms they gained during the Prague spring. Unfortunately, the democratic spirit soon faded away with brutal repressions of the new establishment and Dikobraz had to once again join the ranks of docile communist media. Many of the great masters of caricature had a diminished position in this new Dikobraz and the overall quality of the content dropped sharply. No real critique could be found – only bland and unimaginative erotic and mindless attempts at humour and sad, melancholic and abstract pieces of the once fearless satirics of the Prague spring.

Použitá literatura

BÍLEK, Petr A. a Blanka ČINÁTLOVÁ. *Tesilová kavalérie: popkulturní obrazy normalizace*. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2010. Scholares. ISBN 978-80-87053-44-7.

TRAMPOTA, Tomáš a Martina VOJTĚCHOVSKÁ. *Metody výzkumu médií*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-683-4.

PERNES, Jiří. *Dějiny Československa očima Dikobrazu 1945-1990*. Brno: Barrister & Principal - studio, 2003. Poznávání komunistické minulosti. ISBN 80-85947-89-7.

KLIVAR, Miroslav. *Karikatura bojující: antologie současné politické karikatury a kresby 1945-1962*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství československých výtvarných umělců, 1963.

HOPPE, Jiří. *Pražské jaro v médiích: výběr z dobové publicistiky*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004. Prameny k dějinám československé krize 1967-1970. ISBN 80-7285-039-3.

BEDNAŘÍK, Petr, Jan JIRÁK a Barbara KÖPPLOVÁ. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2011. Žurnalistika a komunikace. ISBN 978-80-247-3028-8.

Dikobraz. 1968, **23**(1-52).

Dikobraz. 1969, **24**(1-52).

Dikobraz. 1970, **25**(1-52).